

DAN LARSSON

VIETAS KUPPEN

DAN LARSSON

VIETAS KUPPEN

 SAGA
EGMONT

Dan Larsson

Vietaskuppen

SAGA Egmont

Vietaskuppen

Omslagsfoto: Shutterstock
Copyright © 2011, 2020 Dan Larsson och SAGA Egmont

Alla rättigheter förbehålles.

ISBN: 9788726763003

1. e-boksutgåva
Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med SAGA Egmont samt med författaren.

Tillägnas mina suveräna föräldrar Thyra och
Sylvard, min dotter Sandra Daniloﬀ min syster
Ann-Christine Gaastra samt min bästa vän i med- som
motgång Urban Lifbom von Arnt.

Förord

Den här boken baseras på en sann historia, som fick namnet Vietaskuppen när den genomfördes våren 1971. Två desperata män gjorde en omöjlig kupp i Sverige i subarktiskt klimat långt norr om Polcirkeln i Lappland; i en miljö som bestod av norrsken, kyla, snö, mörker och isolering samt ångest som dövades med brännvin.

Vietas kraftverksbygge och rallarbyn i Lappland i Gällivare fjällvärld vid Stora Lulevattnet är mytomspunnet och legendariskt. Men rallarbyn, upplyst endast av norrskenet och månen samt någon enstaka lampa vintertid, finns inte kvar. Ett annex som är Stora sjöfallets turistanläggning är vad som återstår av den forna rallarbyn. Här, på en landtunga, halvö, nedanför Stora sjöfallet huserade 1971 cirka 600 man, vattenrallare och entreprenörer anställda av statliga energibolaget Vattenfall. Det som lockade var pengar, lönen. Den varierade men att få ut rent i fickan 4000-5000 kronor, motsvarar drygt 24 000-30 000 kronor i dag, gav manskapet motivation att slita ont i ett hårt klimat och på en ödslig plats. Vietas skulle bli berömt, men inte på grund av rallarnas slit.

Före den 22 april 1971 visste inte merparten av svenska folket var Vietas låg geografiskt och vad som pågick där. Efter den omvända riffikuppen då 541 000 kronor (3,3 miljoner i dagens penningvärde) stals natten mot den 22 april 1971 kände gemene man till Vietas, även utlänningar fick ta del av det som hänt i den ödsliga fjällbyn «nära Nordpolen». Det som gick till hävderna som Vietaskuppen.

Två vattenrallare sågade sig först igenom durken, golvet, under en barack med Vattenfalls ett ton tunga kassaskåp. Med risk för att krossas av kassaskåpet som hotade att rasa ner på dem fortsatte de dödsföraktande med att skära upp skåpet underifrån. De ignorerade kallt risken att elden som skärbrännaren orsakat i durken på baracken kunde spränga gastuberna och dem åt helvetet. Där befann de sig redan, Vietas var ingen plats för människor med svagt psyke. Utan att förstöra sedlarna kom de åt pengarna, vattenrallarnas avlöning.

Vietaskuppen blev en sensation när den upptäcktes. Hela Sverige följde jakten på förbrytarna över hela landet. Men de var inte långt borta från brottsplatsen; pengarna och brottslingarna fanns kvar på platsen några hundra meter från det nu uppbrutna kassaskåpet. När Vietaskuppen förs på tal än i dag så kommer alltid en kommentar: «Jag vet vem som gjorde det.» Sedan nämns namn som absolut inte figurerat i polisutredningen.

Skulle man tro alla som vet kuppmännens identitet så låg cirka 400 man och trängdes under baracken den där aprilnatten 1971. En person, kriminalinspektör Thure Emmoth, nu bosatt i Umeå, arbetade med fallet när han tjänstgjorde vid polisen i Gällivare. Han vet vilka som gjorde kuppen. Jag har träffat Thure flera gånger, men att han offentligt skulle avslöja kuppmännen är en utopi.

Thure, en gammeldags polis, motiverar detta med att ingen greps och ingen dömdes.

Men det var två rallare som gjorde kuppen. Det här är historien om dem. De som aldrig visslade på norrskenet ¹ – de levde nog farligt ändå.

*Luleå januari 2011.
Dan Larsson*

©dan larsson 2011

De två legendarerna

Vietas är nu öde – det finns inga arbetsbaracker eller vattenrallare kvar på den blåsiga platsen i Gällivare fjällvärld. Män med olika levnadsöden har för många år sedan lämnat stället efter det att kraftverksutbyggnaden var klar. En del är döda, andra pensionerade. Många dras med kroniska krämpor på grund av ett hårt arbetsliv som vattenrallare i ett svårt klimat och omgivning.

Men två män ville inte tjäna pengar genom att slita hårt hela livet. Det beslutet tog de gemensamt efter en tid i Vietas.

– Att inte slita ut sig i förtid, säger Kent Danielsson för sig själv när han tänker på kamraten Björn Ström som var med den där gången i april 1971.

Björn Ström flyttade till Göteborg efter stöten. Kent Danielsson lämnade aldrig Norrbotten. Han blev en framgångsrik affärsman verksam och bosatt i Luleå. Han och kompisen lyckades i livet tack vare pengarna från Vietaskuppen – drygt tre miljoner i dagens penningvärde. De blev också legendariska trots att de stal arbetskamraternas pengar. Men i efterhand klandras de inte. Vattenfall var inte någon fattig sate, «ingen skadades» och Danielsson och Ström fick slita hund för pengarna.

Och de ville inte ha offentlighet åt att stulna pengar var grunden till deras framgång senare. Det fanns också andra orsaker, mord, ett brott som var en «olycka» och aldrig upptäcktes.

Ett dödande för att kunna genomföra kuppen, två «vanliga» människor drog sig inte ens för detta för att bli

förmögna.

Kent Danielsson är snart 40 år efter kuppen fortfarande lika smal och gänglig som 1971. Håret är grånat men blicken är lika bestämd och fast. Kroppen är fortfarande tränad, inte som förr genom hårt arbete. Nu går den framgångsrike förbrytaren på fina gym i Luleå. Han är fortfarande en man som står fast vid ett beslut och genomför det han planerat.

Han tänker tillbaka på hur han och Björn Ström efter moget övervägande och planerande valde den breda vägen – brottets väg. Det blev upprinnelsen till Vietaskuppen. Kent Danielsson har många minnen från den där natten i Vietas. Minnen som aldrig bleknar. Att han och kompisen Björn var för sig skapat en position i samhället är ett bevis på att kuppen lyckats och polisen misslyckats att gripa brottslingarna; Kent Danielsson och Björn Ström.

Hela tiden fanns kassaskåpsbrytarna Ström och Danielsson kvar nära brottsplatsen – mycket nära. Några hundra meter från baracken som användes som kontor.

Kent Danielsson och Björn Ström var då i trettioårsåldern – och nyrika men också nervösa. Frågan de ställde sig hela tiden var: «Ska vi klara oss?»

Göteborg, en höstdag knappt fyrtio år efter Vietaskuppen, Björn Ström, en satt men avmagrande, kortväxt och mustaschprydd man i övre sextioårsåldern, sätter sig i sin splitternya Volvo. Han rättar med handen till det glesa, grånande håret. Efter den 21-22 april 1981, då Vietaskuppen preskriberades, har han vartannat år bytt till en ny Volvo. Då, vid preskriberingen, tordes han börja använda pengarna från kuppen. Den här senaste bilen han köpt är bland de dyraste i Volvos serie. Den ska han nu köra långt med.

Slutmålet är Vietas. Han beräknar vara framme nästa förmiddag. Han kan lugnt åka till Norrbotten, Lappland. Hans fosterson, Urban, 33, sköter det mekaniska företag som Björn Ström skapat med ett stulet kapital. Och inte vilket kapital som helst utan Vattenfalls tills den där natten i april för länge sedan.

Men han har hållit sonen utanför. Urban känner inte hans andra sida – den hemliga, brottsliga. Ett brott men vilket «bryt», det andra, hemska, mordet har han förträngt. Hustrun Inger är insatt och vet att hennes man är en av de två som genomförde den berömda kuppen, hon känner inte till att de även tvingades till mord. Inger Ström vet naturligtvis även vem den andre som gjorde kuppen är. Men hon säger aldrig någonting till någon utomstående. Hon är en kvinna uppvuxen i en hård miljö där var och en klarade sig själv och inte pratade i onödan om känsliga saker. Speciellt inte när allt rättades till tack vare ett brott.

Styvsonen Urban har vuxit upp och mognat i ett tryggt hem. Ingen anar att familjen ruvar på en hemlighet och att mannen, den perfekta maken, är legendarisk. Det tänker inte Björn Ström på.

Från den dagen Björn Ström och hustrun Inger beslöt sig för att adoptera ett barn fick de ett socialt liv. Ett barnlöst och som det såg ut misslyckat äktenskap lappades ihop.

«Tack vare Vietaskuppen», har han tänkt många gånger.

Den «invandrade» göteborgaren småler och lägger in driven på automatlådan, han bromsar fast bilen och funderar. Han ser fram emot att träffa sin vän och förtrogne Kent Danielsson. De har mötts några gånger under åren efter stölden av Vattenfalls pengar, 541 000, flera miljoner i värde på den tiden. Men nu ska de träffas där det hände.

Det är han som velat träffa kamraten igen. Han får inte någon ny möjlighet. Det vet inte vännen från Luleå. Björn

Ström har inte lång tid kvar att leva. Det vet endast han om sedan en tid. Han har en ovanlig tumör i lungsäck och bukhinna, malignt mesoteliom som kan orsakas av asbest. Mesoteliom orsakar metastaser som sprider cancern i övriga kroppen.

Björn Ströms arbetsliv bestod till större delen att svetsa och skära. Och asbest på sextio- och sjuttioalet ansågs inte farligt. Men att det var livshotande är Björn Ström ett bevis för.

– Jag ska djävlar inte hamna i en säng med en syrgastub vid sidan, säger han högt, något han upprepat för sig själv flera gånger.

Han hade kedjerökt ända tills den dagen han fick beskedet att hans liv närmade sig slutet. Då lade han paketen med John Silver utan filter åt sidan.

Men han har nu dröjt med att åter igen ta kontakt med kamraten i norr. – Det hade varit dumt att mötas precis 30 år efter händelsen. Medierna var på alerten i inledningen av tvåtusentalet med artiklar typ «30 år efter den perfekta kuppen i Vietas» eller «Vilka gjorde det?». Teve uppmanade till och med kuppmännen att träda fram. Det gjordes också abrupt och utan förvarning när pjäsen «Jag gjorde Vietaskuppen» spelades av Norrbottensteatern inför utsålda hus i slutet av 2006.

Hur skulle det se ut om två framgångsrika företagare berättar att de grundat sina framgångar på stulna pengar. No way, inte en chans! Och hur skulle Vattenfall reagera? Stämma duon från 1971 på ett indexuppräknat skadestånd på miljoner.

De tankarna återkommer ständigt under åren. Men nu börjar hans tid ta slut. Det visade den senaste läkarundersökningen. Därför vill han träffa Kent Danielsson en sista gång på den plats som förändrade deras liv. Och Björn Ström ska inte återvända levande till västkusten. Han

är född i Norrbotten och vill dö där. Han har skrivit ett avskedsbrev till hustrun och sonen, det och testamentet finns hos familjens advokat. Dennes direktiv är att öppna brevet om Björn Ström råkar illa ut – något han redan planerat.

Åter så kommer dödstanken över honom. Han fruktar ett utdraget pinande, kanske nerdrogad av morfin för att slippa värken. Det var ett slut på livet han inte accepterade, han skulle åtgärda det.

«Och att göra som jag planerat innebär att de inte ska känna någon skuld. De senaste åren har livet varit underbart men någon gång tar det slut».

Han tar eftertänksamt bort foten från bromsen och kör iväg. Mot Vietas och slutmålet för färden och livet.

Kent Danielsson, lämpligt för sitt företags verksamhet bosatt i Luleå inom den så kallade fyrkanten i Norrbotten, Piteå, Luleå, Boden och Älvsbyn, har samma inställning som kumpanen Björn Ström; att aldrig yppa något om händelsen i Vietas. De kan gott vara berömda men också «okända».

– Fan så många som man pekade ut som skyldiga. Och alla de är ju oskyldiga. I annat fall måste vi ha varit flera hundra man under den där djävla baracken om man ska tro på alla besserwissers. Fy fan vad vi fick slita men vi fick belöning för det, säger han högt och skrattar.

De två före detta vattenrallarnas kvinnor har som nämnts inte hållits utanför. Men det här är mest en sak mellan Kent Danielsson och Björn Ström. Två män som inte gärna förde på tal för utomstående det som hände så långt tillbaka som 1971. De har aldrig känt någon lockelse i att bli officiellt kända på grund av ett brott.

Nu är båda kvalificerade för pension, något som de inte behöver utnyttja. Det är två välbärgade män som inte

behöver tänka på ekonomin och pension.

Ett nostalgiskt möte med Björn Ström i Vietas bedömer han som ofarligt. Kent Danielsson har med sig fiskeutrustning och ska ordna fiskekort på resan till Vietas. Han ska köra samma sträcka som polisens kriminaltekniker från Luleå gjorde långt tidigare. De som avslöjade stölden genom att få upp det plomberade kassaskåpet, men inte lyckades gripa kuppmakarna.

Kent Danielsson går och lägger sig. Han ska upp tidigt för att köra de drygt 30 milen till Vietas, de sista tio milen efter Vägen västerut. Innan han somnar tänker han tillbaka. Varken han eller kumpanen ångrar stöten som ledde till ett mord, oupptäckt. I början plågades han av offrets ögon när denne förstod att han skulle dö. Nu är ögonen borta från drömmarna.

Kuppmännen hyllades på grund av att ingen skadades och det drabbade ingen fattig. Vattenfall gick inte i konkurs på grund av en förlust av en halv miljon. Vattenrallarna knorrade en del över att deras löningskuvert försenades. Men de flesta beundrade de okända kuppmännen. Att snuva Vattenfall på så mycket pengar ansågs vara en bedrift. Det tyckte de hårda männen som kom från hela Sverige. Vietas, för vattenrallare, var ett isolerat skitställe där man genomled dagarna för att tjäna pengar. Men det härdade människorna, de blev råbarkade och ville tjäna pengar. Vilket ledde till att «de två» invigda var tvungen att tysta en tredje person. En händelse som om det kom fram förmodligen skulle vända opinionen mot de nu hjälteförklarade förbrytarna.

- Janne Eriksson var på väg att tjalla. Han skulle sedan han ha supit ihjäl sig i kärlekssorg om han inte sprängts åt helvete, säger Kent Danielsson högt och vänder sig på sidan i sängen,

Han kan inte låta bli att fortsätta tänka tillbaka på det som hände, «Hur kunde vi klara oss, speciellt när Björn höll på att bryta ihop igen»?

Och det fanns god grund för fruktan att åka fast.

Det fanns ett fåtal i Vietas som klarade av en sådan avancerad skärning med skärbrännare. Det visste de flesta i den tillfälligt uppbyggda fjällbyn om. Och att enbart två-tre personer, inräknat Björn Ström bland de svetskunniga, var så korta att de rymdes i det trånga utrymmet under baracken precis under kassaskåpet.

Men polisen sökte på fel plats i inledningen. Ingen av dem tänkte då på att det var ett insiderjobb. Och ingen av rallarna tjallade, för en del anade vilka som gjort stöten. Vilket innebar en än värre press på Kent Danielsson och Björn Ström.

«Konstigt att de aldrig fick dit oss. Ändå lämnade vi ju spår, skoavtryck och ett avtryck av en hand, mitt handavtryck eller Björns? Jag minns inte. Men avtrycken kontrollerades aldrig med rallarna», Kent Danielsson somnar ifrån tankarna.

Hans sömn hade aldrig skadats av den korta brottsliga banan från förr. Han vaknar tidigt och känner sig uppspelt. Förväntningen inför att träffa blodsfränden och kumpanen Björn gör honom upprymd. Han har packat klart. Det är bara att lyfta ut prylarna till bilen.

Tankarna på kuppen blir levande igen. «Många pekar och namnger folk som gjort kuppen. Men våra namn kommer så vitt jag vet aldrig fram. Och polisen håller käft efter deras misstag att lämna ut hela utredningen med våra namn och allt annat som vid preskriberingen 1981».

- För att inte snacka om att de inte fick genomföra en husrannsakan hos de anställda i Vietas. Då hade vi torskat direkt med all kiselgur och pengarna på rummet, visserligen gömda men ändå...

Han kommer på sig själv med att prata högt när han är på väg ut till bilen. Husvagnen är redan kopplad. Hustrun Anne, tidigare med efternamnet Poromaa nu Danielsson, hans «nya kvinna» som han gifte sig med några år in på sjuttioalet vaknar inte när han går ut. Hon som var en av orsakerna att en misslyckad och alkoholiserad gruvarbetare och vattenrallare fått ett tryggt familjeliv. Anne som var ett bestående och levande minne från den korta tiden Vietas. Hon saknar också i stort rötterna norr om Polcirkeln, hennes föräldrar Maria och Esko är sedan länge borta.

Men med henne har han ett familjeliv som Kent Danielsson långt tillbaka i tiden gett upp efter det han fann en annan man i sitt hus och som övertagit hans dåvarande hustru Lena. En man som bott med hans familj, dottern Maria och sonen Peter under tiden han slet hårt i gruvor på Grönland och Spetsbergen, den största ön i ögruppen Svalbard nära Nordpolen. Nu var det glömt. Man förtränger tragedier i livet. Han kom tillbaka tack vare självförtroendet han fick efter Vietaskuppen.

Livet ordnade sig igen. Och han fick en son med Anne. En händelse han aldrig skulle glömma. Han kom ihåg allt från pojkens födelse. Hur han som relativt gammal pappa fick klippa navelsträngen på den lille. Sonen Stefan, drygt 30 som nu studerar söderut på universitet och som redan skaffat sambo i studentstan. Han är snart klar med studierna till advokat, en lång utbildning.

- Advokat, ja, en sån behövs inte något mer eftersom vårt brott är preskriberat, muttrar Kent Danielsson och skrattar.

Kent Danielsson kliver in i sin nya «stadsjeep» värd cirka en halv miljon. Han har alltid sett till att ha nya bilar sedan mitten på sjuttioalet. Han har inte varit lika försiktig som

Björn med att vänta innan han började spendera pengarna. Han vurmade för nya bilar liksom kumpanen. De hade ju råd. Och de ansåg sig värda utsvävningarna. I övrigt hade de inte visat utåt att de hade gott om pengar. Kapital som inte tjänats på helt laglig väg...

- Tack Vattenfall.

Han småskrattar och startar bilen.

Luleåbon har en lång väg framför sig. Första anhalt är Boden och sedan Jokkmokk. Efter två timmar och 17 mil kör han in i Jokkmokk och stannar bilen centralt i samhället. Ett fika på konditoriet mitt emot Konsumhallen i Jokkmokk skulle inte vara helt fel. Men han ändrar sig och fortsätter färden mot Vietas. Det är långt kvar men desto bättre skulle det smaka med kaffe i Vietas tillsammans med en speciell vän. Kaffe kokat i en sotig panna över en öppen eld, det skulle bli nåt. Nostalgin gör sig påmind igen.

Vid det obevakade järnvägsspåret till Inlandsbanan på södra sidan av Luleälven vid Ligga kraftstation, några mil norr om Jokkmokk, måste han stanna för en renflock som valt vägen som samlingsplats. Kent Danielsson tutar intensivt utan större effekt på de glosögda djuren.

- Dumma djävla djur!

Han kryssar med det stora ekipaget, bil och husvagn, förbi renarna och fortsätter ner mot kraftstationen. Han kör en dryg kvart senare snabbt igenom Porjus. Samhället som blivit en by och som nu enbart har 400 innevånare. Förr i tiden - innan Luleälven blev landets mest utbyggda vattendrag - bodde flera tusen innevånare i Porjus: då en centralort under den gyllene tiden när älven byggdes ut med flera kraftverk.

En mil nordväst om Porjus efter vägen mot Gällivare-Malmberget svänger han av mot Vietas.

- Förbannat! Jag glömde köpa fiskekort.

Han tvärstannar vid rastplatsen med en orienteringsskylt i början av Vägen västerut, porten till Gällivare kommuns fjällvärld. Han vänder ekipaget och kör tillbaka mot Porjus.

Han kommer fram till kiosken på backen till vänster i Porjus från Gällivare sett. Killen i «gluggen» hänvisar honom till affären 300 meter längre inåt byn, där säljs fiskekort.

- Hoppas ingen känner igen mig i det här rallarnästet, muttrar han missnöjt över missen med fiskekortet.

Allt går bra trots tvångstankarna att bli igenkänd av någon gammal övervintrad vattenrallare i Porjus. Det finns en del stofiler kvar och affären samt kiosken är två samlingsplatser. Han köper två fiskekort och är enda kunden vid den här tiden i butiken. Han går ut till bilen och tittar ut över den vackra utsikten mot vattnet, på ena sidan ligger hangaren som Fiskflyg använder som bas i byn, på motsatta sidan skymtas stugor på Västra strand.

Han tittar noga, folk rör sig i områdena på båda sidorna, vid den här tiden på dagen.

- Golfspelare...

- Ja men visst fan de har en bana. Och man kan ju spela ett hål över Luleälven, nu minns jag. Ett gäng eldsjälar fixade också det till byn.

Han skrattar högt.

Golf är inget för de två miljonärerna Ström och Danielsson. Han har nu cirka tio mil kvar att köra innan han ska träffa Björn Ström. En man som också varit på väg utför. Men som tack vare Vietaskuppen fått tillbaka självförtroendet och förmågan att tycka om sig själv efter en svår depression.

Kent Danielsson njuter av bilfärden in i Gällivare kommuns sydöstra fjällvärld och mot fjällmassiven långt i väster där Akkas drygt 2000 meter höga topp är ett riktmärke. Vid Kirjaluokta, några mil från Vietas och Stora

sjöfallet, ligger ett renkadaver på vägen förmodligen ihjälkört av något fordon.

Han ser två stora fåglar vid renkroppen, det som är kvar av den.

– Fan det är ju två örnar! Ja, jäklar, de här «pippifåglarna» såg jag aldrig under tiden i Vietas. Men nu får jag uppleva det här.

Kent Danielsson börjar vissla och sjunga falskt. Han känner sig ännu mer upprymd och är snart framme i Vietas. Vägen skuggas nu av de mäktiga fjällen på båda sidorna av Vietasdalen. En sliten, väderbiten, skylt upplyser honom onödigt att han är i Vietas. Han kör upp mot bommen. Den som ibland stängdes på vinterhalvåret grund av att det var för stor risk att köra mot Ritsem, början på utbyggnaden av Luleälven i väster, landets mest reglerade älv. Ritsem ligger nära norska gränsen. Snöskred och jordmassor som rasade ner på vägen inträffade regelbundet, speciellt under våren på sträckan Vietas-Ritsem.

En silverfärgad Volvo stadsjeep, också den liksom Kent Danielssons ny, står parkerad en bit ovanför den uppfällda vägbommen. Björn Ström har hunnit före honom trots att han kört fem gånger längre sträcka till Vietas än Luleåbon.

Typiskt Björn att alltid i alla sammanhang vara först. I annat fall rubbas hans cirklar, något som Kent Danielsson lagt märke till.

Han kör upp bredvid den andra bilen. I framsätet sitter en person och sover, kumpanen från förr, hans vän och förtrogne. En människa han mötte första gången för snart 40 år sedan på vägen till Vietas. Och nu är de på samma plats igen.

Han går ut ur bilen och fram till Volvon. Kent Danielsson öppnar bildörren på förarsidan. Björn Ström ramlar sakta ut ur bilen. Kent Danielsson tar instinktivt emot honom.

- Ni är gripen som misstänkt för Vietaskuppen.
- Öh, va, vad är det nu?

Björn Ström tittar förvånat upp på kamraten. Sen inser han sin prekära situation och börjar skratta.

- Jag kunde inte låta bli, säger Kent Danielsson och skrattar gott åt den yrvakne kamraten.

- Det där var osportsligt. Jag kräver att få en advokat!

Björn Ström finner sig snabbt och hakar på skämtet. Här ute i fjällvärlden hör ingen dem. De kan släppa loss och vara naturliga, ett syfte med deras möte i Vietas.

Men det skulle också bli ett mycket nostalgisk möte. Det var i Vietas deras liv vände till det bättre. Tack vare att de blev kriminella och valde att göra den otroliga stöten.

- Jäklar, jag tror du tappat lite av fläsket och mustaschen är gråare men lika «välfylld» som en westernhjärte, Björn.

Kent Danielsson känner på kamratens nu icke existerande kulmage.

- Du är dig inte lik du är ju tunn! I den här formen hade det inte blivit någon framgång när vi låg i skiten under baracken. Du hade inte orkat skära uppåt i det trånga utrymmet under kassaskåpet.

Kent Danielsson kramar om kamraten. Han vet inte att vännens dödliga sjukdom inneburit att denne inte känner någon speciell längtan efter mat. Och att orken tryter mer och mer för hans bästa vän i detta liv.

De två männen vid vägbommen har alltid haft en bra relation före och efter kuppen. Båda står tårögda vid vägbommen. Det här är en speciell plats för två säregna människor. Nära den plats som tidigare hyste Vattenfalls kontor i Vietas och ett stort kassaskåp.

- Nu ställer vi husvagnen där baracken stod en gång för länge sen.

- Okey. Och så tar vi en stor sup som förr i tiden. Jag antar att du har med dig den speciella sorten. Den där som

förre statsministern Göran Perssons «brutta» Anitra Steen inte säljer på Systemet där hon är högsta hönset, säger Björn Ström förvånat.

- Vad är Systemet för något? Är det ett spelbolag?

- Kent! Du är som vanligt rapp i käften.

Kumpanerna sätter sig i bilarna och kör en kort sträcka innan de parkerar. Den väg de anlände efter fick namn efter nybyggarna i Nordamerika som sökte lyckan västerut på 1800-talet. Och de här två kufarna hittade också lyckan efter Vägen västerut. Visserligen hundra år senare och flera hundra mil från originalet i Nordamerika då de valde den snabba, breda, vägen, «Brottets väg».

Kent Danielsson och Björn Ström stannar vid platsen för brottet, där kontorsbarackerna stått en gång. Det är nära inslaget till bergtunneln som rymmer kraftstationen i Vietas, väster om det som en gång varit platsen för rallarbyn.

Husvagnen parkeras vid sidan av platsen där kassaskåpet funnits i den för länge sedan flyttade kontorsbaracken. Det är omöjligt att parkera exakt på stället på grund av alla stenarna.

- Känner du igen stenarna, Kent? Fy fan vad vi fick krypa över de här vassa blocken. Och ont gjorde det. Och att dra med sig med skärbrännare, gastub, vatten, verktyg och all annan skit, säger Björn Ström och låtsas måtta en spark mot ett stenskrälle.

Kent Danielsson svarar inte utan tittar mot platsen där baracken stått upplagd. Han går mot det som en gång varit ena kortsidan. Sedan stegar han upp längden från den abstrakta barackens kortsida till husvagnen.

- Trettioåtta djävliga meter att krypa. Polisen mätte rätt när de undersökte den väg vi tog oss in under

barackeländet. Här där kortsidan var fanns ju källardörren som var lämpligt placerad.

- Och olåst, inflikar Björn Ström.

Båda skrattar gott. Minnena väller fram.

- Vi går in och tar en grogg!

Björn Ström rycker till när han hör Kents uppmaning. Han var långt borta i tiden och minnena när han avbröts av kamraten.

- Ok, ska bli kul och dryfta det som hände här för så länge sedan. Om jag blir fyllnostalgisk så rår jag inte för det. Det väcker många känslor att vara här.

Björn Ström tar vänskapligt om kamraten och för honom mot husvagnen.

- Nu djävlar ska vi dricka och minnas långt tillbaka i tiden. Vilka vrak vi var innan vi träffades och gjorde, verkligen gjorde, kuppen...

Han får plötsligt en kraftig hostattack, canceren gör sig påmind.

- Djävla hosta. Måste vara friskluften, säger han och tittar på kamraten som inte anar någonting...

Att han snart mister sin kamrat sedan många år. De två som möttes i lindan av 1970-talet då båda hade det svårt...

Huvudmannen

Kent Danielsson levde ett farligt liv i slutet av sextiotalet och i inledningen av sjuttiotalet. Han arbetade först i kolgruvorna på Spetsbergen, innan han tog jobb åt danskarna och började bryta zink i en gruva på Grönland.

Spetsbergen den största ögruppen inom Svalbard, norskt med en rysk bas, var ingen drömplats på jorden. Däremot gick det att tjäna pengar genom kolbrytningen. Ett hårt jobb där arbetarna hade knäskydd på sig när de kröp i gångarna.

När stöttorna, som liknade domkrafter, togs bort sjönk gångarna ihop i de färdigbrutna tunnlarna. En orsak till att han snabbt tog sig bort från Spetsbergen till Grönland var norrmannen Svein Iversen. Norrmannen, tio år yngre än Danielsson, var en frisk fläkt i det tunga och trista arbetet och tillvaron på Spetsbergen/Svalbard.

Norrmannen hade en tro på sig själv som imponerade på svensken. Men som också skulle leda till en fasansfull död. Kent Danielsson blev ofrivilligt vittne till en människas död. Han skulle senare uppleva en annan persons död, ett planerat dödande, ett mord. Inget fick hindra honom, Kent Danielsson, att komma åt pengarna från Vattenfalls välfyllda kassaskåp i Vietas. Och att behålla dem efter den lyckade stöten som fick det legendariska namnet Vietaskuppen.

Svein Iversen och Kent Danielsson arbetade tillsammans med att ta bort hydrauliska stöttor från utrangerade

brytningstunnlar; de släppte ner stöttorna och tog bort dem inifrån och utåt mot en större huvudort.

Norrmannen var tvungen att ta av sig pannlampan och hjälmen på ett trångt ställe för att komma åt en stötta, som kunde jämföras med en stor domkraft. Han löste ut stöttan som började sjunka ihop. Bakom dem hade berget redan tryckt ihop tunneln.

Kent Danielsson tog med sig den sista stöttan, med norrmannen krypandes bakom sig kom de ut i stororten.

– Men för helvete. Jag glömde pannlampan.

Svein Iversen hade knappt talat till punkt innan han kröp tillbaka fem meter för att hämta lampan.

– Skit i lampan! Tunneln är på väg att dra ihop snabbt, skrek Kent Danielsson in i den tunnel de lämnat.

Norrmannens röst hördes; «Jag ser den inte, jo, där är den.»

Han kröp ytterligare två meter in i mörkret. Han såg inte att tunneltaket var nära, mycket nära.

– Kom ut för fan!

Kent Danielsson var hysterisk. Norrmannen hörde hans desperation och ropade att han var på väg ut samtidigt som han tände sin lampa. Då insåg Svein Iversen att han var i dödsfara.

Han kröp snabbt mot svensken som släckte sin lampa för att inte blända kamraten. Plötsligt så slocknade norrmannens pannlampa. Han skrek, av smärta. Tunneltaket klämde fast honom. Kent Danielsson var maktlös. Han mindes inte hur han larmade om hjälp, en hjälp som kom för sent och var omöjlig att utföra. Den unge norrmannen var utom räddning.

Han krossades långsamt.

Svein Iversens kropp gick aldrig att få ut, det som i så fall var kvar av den. Inälvorna hade förmodligen pressats ut från kroppen. En människas inälvor luktar oerhört illa. Det

hade Kent Danielsson erfarenhet av från Malmberget och gruvan. En sprängolycka spred kroppsdelar från en arbetskamrat runt ortgaveln, väggen och taket. Lukten gick aldrig bort trots att man spolade orten – till sist stängdes den. Gruvbyggarna murade en vägg som för alltid stängde tvärorten.

Ingen lukt kom ut från resterna av den unge norrmannens kropp. Hans kvarlevor låg inbäddat i kollagret och berget på Spetsbergen för evigt. Efter några dagar så hölls en minnesceremoni för norrmannen i stororten, vid den tunnel som rasat ihop enligt planeringen; en livsfarlig plan att manuellt ta bort stöttorna med tusen meter berg ovanför sig till jordytan. Men så gick kolbrytningen till då på ön.

Kent Danielsson hade redan planerat att flytta till Grönland och den nyöppnade gruvan Svarta Engelen, en zinkgruva. Där skulle han jobba ihop mer pengar som skulle användas till ett lyckligt familjeliv i framtiden.

Trodde han, verkligheten blev en annan efter några år.

Dörren till det lilla rummet där Kent Danielsson låg och sov ruset av sig öppnades snabbt.

– Ska du inte gå till arbetsförmedlingen i dag?

Kent Danielsson vaknade ur dvalan. Han tittade yrvaket upp mot sin syster Lisa. Hans storasyster var kortväxt, mörkhårig, hennes blåa ögon tittade ilsket på honom. Kent Danielsson vek ner blicken inför storasystern. Hon hade en vilja som brodern avundades, men hon hade även ett stort hjärta. Hon visste att det enda som hjälpte den nersupne brodern var hårdhet, en hårdhet som hon ibland avskydde sig själv för. Men hon ville honom allt väl.

– Jo, jomenvisst, vad är klockan?

– Halv tolv, du var full som en gris när du kom hem i natt.

Kent Danielsson svarade inte, han orkade inte säga emot. Och hans dåliga tillstånd, bakfylla och illamående, bekräftade systemens påstående.

- Jag kokar kaffe åt dig om en halvtimme. Se till att få på dig kläderna!

Lisa slog sedan demonstrativt igen dörren med en smäll. Kent Danielsson blev ensam med sin bakfylla. En fylla som han kände till väl den här höstmorgonen. Den hade ständigt plågat honom varje morgon under de senaste månaderna sedan februari 1970.

En av de två män, som ett drygt halvår senare begår den legendariska kassaskåpskuppen i Vietas, var då hösten 1970 långt ifrån kapabel att göra stöten. Vattenfalls stundtals välfyllda kassaskåp i vattenrallarnästet Vietas var tillsvidare i säkerhet för den person som senare blir huvudmannen i Vietaskuppen. Landets ödsligast belägna kassaskåp tänkte inte den bakfulle gruvarbetaren på just då.

Nej, Kent Danielsson hade inga tankar på kassaskåpsbryt. Han låg kvar i sängen i rummet som blivit hans hem de senaste månaderna. Husrummet hade system ställt upp med när brodern hamnat på dekis. Hennes make, Per, hade muttrat och protesterat i början, men Lisa var envis när hon satte den sidan till. Brodern skulle ha ett rum i huset i tvillingsamhällena Gällivare-Malmberget tills han kom på benen igen.

Svågern Per var en klen byggd, glasögonprydd, kommunalt anställd tjänsteman. Han studerade via Hermods-kurser på distans för att förkovra sig och «komma någonstans». Han kom då ingen vart mot Lisa när det hettade till. Som vanligt föll han undan för hennes temperament. Det var hon som styrde i huset och över de tre barnen, en flicka och två pojkar, Christer, 10 och Ola,

12, på gränsen till tonåren, den yngste, Moa, däremot var i trotsåldern.

Den hade pappan passerat för länge sedan. Och Kent Danielsson trodde inte att han trotsat många i sina dar. Egentligen så hade hon fyra barn inräknat tjänsteman Per. Det hade Kent Danielsson också otaktiskt sagt en gång i fyllan. Efter den episoden talade inte Per med honom. De hade för den delen inte varit så språksamma tidigare heller.

Per såg ner på den «obildade» svågern Kent. Han för sin del gjorde inte mycket för att relationen skulle tina upp. Han ansåg att Lisas hittat en make som inte var mycket till man. Svågern kunde ju inte grovjobba med händerna och fann ingen nåd inför den garvade gruvarbetaren.

Händelsen när han sagt till Per att denne var värdelös var en av många konflikter i Kent Danielssons liv. Det hade inträffat andra, mycket svårare att ta. Det här tänkte den nersupne gruvarbetaren på när han låg i sängen och tittade i taket. Han gillade inte positiva tankar, inte efter det han råkat ut för.

Men han hade svårt att minnas de senaste månaderna. Efter det att han i början på året kom tillbaka till Gällivare-Malmberget efter helvetet i en dansk zinkgruva på Grönland. Ett stenhårt arbete sex dar i veckan i tolvtimmarsskift i en gruva som låg sexhundra meter upp på en lodrätt bergssida. Men belöningen var 21000 kronor efter skatt vid fulla skift. Fulla anställda, fylla, tolererades inte ens på den lilla fritid de hade. Den som missbrukade eller råkad i bråk på förläggningen skickades hem utan nåd. Men det var samma regler som gällt på Spetsbergen. Pengar fick folk att foga sig. Det gynnade också företag som Greenex, danskarna tjänade stora pengar i gruvorna på Grönland.

Innan danskarna kunde börja med brytningen i berget måste man få en någorlunda hygglig bas på fjällsidan. Det ordnade man genom att hyra franska bergbestigare för jobbet. Ett fäste för en linbana göts utanför det påbörjade inslaget till gruvan. Banan löpte från gruvan, över en djup fjord, till ett bergverk på andra sidan där malmen anrikades.

För att få över maskiner till gruvan monterades de ned och transporterades över med linbanan till gruvinslaget. Där sattes maskinerna ihop.

Att åka över med linbanan blev efter ett tag rutin för Kent Danielsson. Det var enda vägen till gruvan. Och han led inte av höjdskräck, som man lätt kunde få i den öppna malmkorgen de åkte i. Det hände att man tvingats binda folk som fått panik. De «svek» redan innan de börjar producera. Sådana «veklingar» fanns det inte plats för på Grönland.

De männen skickades hem till respektive hemländer. Men Kent Danielsson hade haft inställningen klar: han måste arbeta i cirka ett år för att få räkna sig som utlandssvensk – annars skulle han råka ut för dubbelbeskattning: 20 procent i det danskstyrda Grönland, över 50 procent i Sverige, totalt om han inte uppfyllde kravet som utlandssvensk 70 procent. Det var inget han var rädd för, han skulle se till att skattesatsen 20 procent gällde, skatter var något han kontrollerade noga. Annars var det ingen vits med att jobba om man var torsk när skatten skulle fastställas. Som exempel, det han tjänat på norska Svalbard/Spetsbergen hade han redan skattat för. Nu gällde det att tjäna ännu mera pengar på det mer skattegynnade Grönland.

Kent Danielsson stannade ett halvår extra i ishelvetet. Han tjänade bra, fyra-fem gånger bättre än i en svensk gruva. Han skickade hem pengarna till hustrun Lena. Hon

och barnen, Maria, som fyllt sju år och Peter, fyra, hade det bra tack vare pappan. Det räckte för familjefadern och motiverade honom att arbeta hårt, mycket hårt.

Under tiden han arbetade på Grönland var han hem två gånger under frimånaderna. Var fjärde månad hade gruvarbetarna på Grönland rätt att ta ledigt och åka hem, men man valde oftast att arbeta. Ett hårt sätt att snabbare tjäna mer pengar och kunna lämna Grönland. Ett mål alla i gruvan hade. Den enda rekreationen var gratis helikopterfärd på söndagarna till någon fiskrik sjö i omgivningen. Det var inte många som orkade utnyttja frifisket. De sov bort de lediga timmarna på söndagen, utmattade efter sex tolvtimmarsskift i gruvan under veckan.

Det hårda, välbetalda arbetet och jobb på frimånaderna, innebar att ekonomin vid den tiden var mycket god för familjen. Det hade nu förändrats snabbt för honom negativt. Han behövde pengar, snabbt. Han var i en svår ekonomisk situation på grund av händelserna de senaste månaderna. Lena och barnen hade det bra ekonomiskt. Men inte exmaken, han kallade sig så trots att han ännu inte formellt ansökt om skilsmässa. Och huset, halva huset, rättade han sig själv med, var hans men han hade inte klarat av amorteringarna.

De hade Lena skött om med «hans» pengar. Men det visade sig senare att hon hade mage att kräva honom på utläggerna samt underhåll för barnen. Att hon gått vidare visade de bruna och vita kuverten från kronofogden och socialförvaltningen; brev han ännu inte förmått sig att öppna. Han klarade inte av det efter den smäll han råkade ut för vid hemkomsten, en glad sådan förbyttes i sorg, svartsjuka och självömkan.

När han i början av 1970 kom tillbaka till Malmberget-Gällivare med drygt 20000 innevånare tio mil norr om Polcirkeln, såg han ljust på tillvaron. Pengarna han skickat hem skulle ligga kvar på banken som en säkerhet inför framtiden.

Kent Danielsson tänkte söka jobb i LKABs gruva i Malmberget. Det skulle inte vara några problem efter de meriter och erfarenhet han skaffat på Grönland. Och han hade ju tidigare, före slitet på Grönland, arbetat i gruvan i Malmberget.

Han, med rötterna i Tornedalen genom föräldrarna, planerade att inom några år ta familjen med sig och flytta till kusten, Luleå eller Piteå. Han hade fått nog av fjällterräng utanför husknuten; dessutom jobba på Grönland och Spetsbergen och vara fast bosatt norr om Polcirkeln. Nej, han ville se öppna vidder, havet utanför Luleå och Piteå erbjöd detta. Det ansåg han sig ha förtjänat.

Han hade fått nog av Malmberget, orsaker som låg i barndomen. Han och systemen hade blivit föräldralösa när han var tio år och Lisa tonåring. Föräldrarna dödades i en bilolycka när de var på väg hem från ett besök i Tornedalen. Pappan hade kört om på ett backkrön och frontalkrockade då med en jordbrukstraktor.

Traktorföraren dödades direkt liksom föräldrarna.

Minnesbilden, när en präst och polis kom hem till barnen och barnvakten, en äldre kvinna som bodde granne med dem i bostadsområdet Kilen, lämnade honom sällan. Den återkom ständigt.

Kent och Lisa hade inga närmare släktingar. De två barnen togs om hand av socialen och placerades på barnhemmet Solgården i Malmberget, nedanför Centralskolan. Hans minnesbilder från skolan var den ständiga mobbningen som speciellt han utsattes för, men